

«Ο Αντώνης ο Διάσκαλον» (1883-1977)

του Λεωνίδα Κ. Αποστολίδη
Φιλολόγου, π. Σχολ. Συμβούλου Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

(Δημοσιεύτηκε στο «ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΒΗΜΑ» της Ευξείνου Λέσχης Κοζάνης
στο τεύχος 61 του Ιανουαρίου – Φεβρουαρίου 2000)

Κάθε χρόνο στις 19 Μαΐου, που ορίστηκε από την πολιτεία ως ημέρα μνήμης των θυμάτων της γενοκτονίας του ποντιακού Ελληνισμού από το Κεμαλικό καθεστώς της Τουρκίας, όλοι οι Έλληνες στρέφουμε ευλαβικά τη σκέψη μας στις χιλιάδες των αθώων θυμάτων της απίστευτης εκείνης θηριωδίας που δεν τη -χωράει ούτε και η πιο νοσηρή φαντασία. Ακόμη η θλιβερή αυτή επέτειος μας υποχρεώνει να ανανεώνουμε τη θύμησή μας και να εκφράζουμε ευγνωμοσύνη σ' εκείνες τις ηρωικές μορφές, επώνυμους και ανώνυμους Ποντίους, που αγωνίστηκαν, ο καθένας από διαφορετικό μετερίζι, για τη σωτηρία του Ελληνισμού του αλησμόνητου Πόντου.

Σ' αυτό το χρέος υπακούοντας επιχειρούμε να παρουσιάσουμε σε αδρές γραμμές την προσωπικότητα και το έργο ενός σεμνού και αθόρυβου Ποντίου, του δασκάλου Αντώνη Παπαδόπουλου, του οποίου η εθνική, κοινωνική και εκπαιδευτική προσφορά, στον Πόντο και τη μητροπολιτική Ελλάδα, αναμφίλεκτα θα του απένειμε τον τιμητικό τίτλο του «Δασκάλου του Γένους των Ποντίων».

Από τα δημοτικά τραγούδια και τις ποντιακές παραδόσεις εικάζεται ότι αρκετά χρόνια μετά την άλωση της Τραπεζούντας, πολλά μέρη της ορεινής και δυσπρόσιτης Ματσούκας, Χαλδίας και Σκαφίας παρέμειναν ανεξάρτητα. Η σκλάβια πόντια μάνα, «'ς σα φανερά ταντάνιζεν και 'ς σα κρυφά διαρμένευεν τον γιόν άτ'ς»: Υιε μ' αν ζής κι αν γίνεσαι, 'ς ση Ρωμανίαν φύγον εκεί έεις κυρ' Ανδρόνικον, καλαδελφόν Ξανθίνον. Εκεί λοιπόν στη Ρωμανία, στις αετοκορφές, στα παρθένα δάση και τα βαθιά φαράγγια των ορεινών περιοχών, εκεί που δεν είχε φτάσει η απαίσια πνοή του Τούρκου κατακτητή, εκεί κατέφυγαν σαν κυνηγημένα αγρίμια πολλοί Τραπεζούντιοι, όταν «επάρθεν το βασιλοσκάμ'», για να γλιτώσουν από την ατίμωση και τη σφαγή.

Μέσα από την κόλαση της Τραπεζούντας, που είχε μετατραπεί σ' ένα απέραντο σφαγείο, κατόρθωσαν να σωθούν και οι μακρινοί πρόγονοι του Αντώνη Παπαδόπουλου και κατέφυγαν στην περιοχή της Χαλδίας και μαζί με άλλους φυγάδες με την πάροδο του χρόνου αποτέλεσαν το χωριό Μονοβάντων, που είναι γνωστότερο με το όνομα Σταυρίν. Ένας από τους γιους του οικιστή του χωριού Μονοβάντων, ο Γεώργιος, που υπηρέτησε ως υποτακτικός της εκεί Μονής του Τιμίου Σταυρού, διδάχτηκε λίγα γράμματα από τους μοναχούς και χειροτονήθηκε ιερέας. Από τότε η ιεροσύνη αποτελεί παράδοση του γενεαλογικού τους δέντρου που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Κλώνος λοιπόν αυτής της παπαδοοικογένειας, ο Παπαγεώργιος, προσλαμβάνεται ως ιερέας στο Χορτοκόπ' της Ματσούκας, κατά πάσα πιθανότητα στο β' μισό του 18ου αιώνα. Εκεί λοιπόν στο Μέσο Χορτοκόπ', που λεγόταν Αγία, γεννήθηκε ο Αντώνιος Παπαδόπουλος, ο «Διάσκαλον», όπως τον αποκαλούσαν οι συμπατριώτες του, στα 1883. Γιος λευίτη γαλουχήθηκε και μεγάλωσε με τα νάματα της διδασκαλίας του θεανθρώπου. Σε ηλικία τεσσάρων χρόνων τον έφεραν στην Κωνσταντινούπολη, όπου ο πατέρας του, ο παπα-Χαράλαμπος, ήταν εφημέριος του Σιναϊκού Μετοχίου του Τιμίου Προδρόμου. Τα πρώτα γράμματα διδάχτηκε στην Αστική Σχολή του Αγίου Δημητρίου, στη συνοικία των Βλαχερνών και στη συνέχεια φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή στο Φανάρι μέχρι και την Ε' τάξη. Λόγοι όμως υγείας τον υποχρεώνουν να διακόψει τη φοίτηση και επιστρέφει στη γενέτειρα για ανάρρωση. Μετά την αποκατάσταση της υγείας του συνεχίζει τις σπουδές του στο περιώνυμο Φροντιστήριο Τραπεζούντας, απ' όπου και αποφοίτησε το έτος 1908.

Στο χωριό Διανίαχα, που βρίσκεται απέναντι από το Χορτοκόπ', έκανε τα πρώτα διδασκαλικά του βήματα κατά το σχολικό έτος 1908-1909. Τον επόμενο χρόνο αναγκάζεται να μετατεθεί στο σχολείο του Καπίκιοι, διότι το σχολείο της Διανίαχας δεν ήταν αναγνωρισμένο από τις τουρκικές αρχές και επομένως δεν δικαιολογούσε την απαλλαγή του από τη στρατιωτική θητεία. Σημειώνεται ακόμη ότι ο Αντώνιος Παπαδόπουλος ήταν, αν όχι ο μόνος, πάντως από τους ελάχιστους, αναγνωρισμένους από τις τουρκικές αρχές, δασκάλους της περιοχής Ματσούκας. Γι' αυτό και, όταν στα 1911, παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων, η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε να στρατολογήσει και τους χριστιανούς υπηκόους της, κατόρθωσε και πάλιν, υστέρα από πολλές περιπέτειες βέβαια, να απαλλαγεί από τη στράτευση και να παραμείνει στη θέση του δασκάλου. Στο Καπίκιοι υπηρέτησε από το 1910 μέχρι το 1913.

Μετά το Καπίκιοι συνεχίζει τη διδασκαλική του πορεία στο χωριό Λιβερά, έδρα του μητροπολίτη Ροδοπόλεως, όπου συνυπηρέτησε με τον επίσης αξιόλογο δάσκαλο Κωνσταντίνο Καπετανίδη, αδελφό του εθνομάρτυρα δημοσιογράφου Νίκου Καπετανίδη.

Το Νοέμβριο του 1915 ο Παπαδόπουλος επιστρέφει στο χωριό του, το Χορτοκόπ', διότι τα σχολεία είχαν κλείσει λόγω του ρωσοτουρκικού πολέμου. Και μετά τη νικηφόρο παρέλαση των ρωσικών στρατευμάτων και την κατάληψη της Τραπεζούντας, στις 15 Απριλίου του 1916, τα σχολεία της περιοχής παρέμειναν κλειστά, διότι βρισκονταν μέσα στη «ζώνη του πυρός».

Οι Τούρκοι των περιοχών Χόπας, Ρίζε, Όφεως, Σουρμένων και Γεμουράς, τρομοκρατημένοι από τη ρωσική προέλαση, εγκατέλειψαν πανικόβλητοι τις εστίες τους και ακολούθησαν την υποχώρηση του τουρκικού στρατού, με αποτέλεσμα να πλημμυρίσει κυριολεκτικά η Τραπεζούντα από Τούρκους πρόσφυγες.

Ο Μακαριστός Μητροπολίτης Χρύσανθος βλέποντας τις περιπέτειες και τα βάσανα των προσφύγων αυτών, ζήτησε και πήρε έγγραφη άδεια του Ρώσου στρατηγού Λιάχωβ και ανέλαβε την ασφαλή επιστροφή όλων των Τούρκων προσφύγων στις εστίες τους.

Μόλις όμως τελείωσε το έργο του επαναπατρισμού των Τούρκων προσφύγων, άρχισαν να κατεβαίνουν ομαδικά προς τις ρωσοκρατούμενες περιοχές οι Έλληνες που βρέθηκαν μέσα στη γραμμή του πυρός. Πανικόβλητοι οι χριστιανοί εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και τα υπάρχοντα τους, σχεδόν γυμνοί και ξυπόλητοι, σαν κυνηγημένα αγρίμια, ζητούν οι δυστυχισμένοι καταφύγιο σωτηρίας. Οι δρόμοι και οι πλατείες της Τραπεζούντας γέμισαν από γυναίκες, γέροντες και παιδιά, θύματα της θηριωδίας του πολέμου. Γύρω στις πέντε χιλιάδες υπολογίζονταν οι πρόσφυγες που κατέκλυσαν την πόλη. Τότε έλαμψε σε όλη τη συγκινητική μεγαλοπρέπεια της η φιλευσπλαχνία των Τραπεζουντιών. Ο Μητροπολίτης υπό την προεδρεία του συγκρότησε επιτροπή περίθαλψης των προσφύγων από επίλεκτα μέλη της τραπεζουντιακής κοινωνίας. Τότε ο φωτισμένος ιεράρχης εκτιμώντας την πνευματική συγκρότηση, την ικανότητα και την ακεραιότητα του χαρακτήρα του Παπαδόπουλου, τον κάλεσε από το χωριό του στην Τραπεζούντα και τον διόρισε ειδικό γραμματέα της επιτροπής περίθαλψης των προσφύγων. Εντυπωσιασμένος από τη δραστηριότητα του, με τη συναίνεση και των ρωσικών αρχών, ο Χρύσανθος τον διόρισε και επιστάτη - υπεύθυνο των συσσιτίων που λειτουργούσαν στην Τραπεζούντα για τη σίτιση των προσφύγων και στη συνέχεια ορίστηκε και αποθηκάριος της ρωσικής βοήθειας σε τρόφιμα και όπλα που προορίζονταν για τον εξοπλισμό των Ελλήνων. Σημαντικό μέρος αυτού του ρωσικού οπλισμού κατόρθωσε, κάτω από τα άγρυπνα μάτια των Τούρκων, να προωθήσει στους Έλληνες αντάρτες των ορεινών περιοχών που αγωνίζονταν εναντίον των τσετέδων, των ληστοσυμμοριών δηλαδή που επιβουλευόνταν τη ζωή και τις περιουσίες των χριστιανών της υπαίθρου.,

Σημαντική ήταν η συμβολή του Παπαδόπουλου και στην ίδρυση και λειτουργία στην Τραπεζούντα ορφανοτροφείου για την περίθαλψη και προστασία των ορφανών παιδιών, πάντα βέβαια υπό την αιγίδα της Μητρόπολης Τραπεζούντας, χωρίς διάκριση εθνικότητας και θρησκείας. Με τη βοήθεια του προέδρου των βαρκάρηδων της Τραπεζούντας, του Κιαχιά, ύστερα από μεσολάβηση του Τεμέλ εφέντη, μεγαλέμπορα στην Τραπεζούντα, Κλωστού (κρυφοχριστιανού) από το Σταυρίν, κατόρθωσε να φυγαδεύσει δια θαλάσσης Έλληνες στρατιώτες του τουρκικού στρατού. Τον Οκτώβριο του 1918, με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ηττημένη και η Τουρκία απέλυσε τους Έλληνες ποντίους που υπηρετούσαν στον τουρκικό στρατό. Τότε η πόλη της Τραπεζούντας πλημμύρισε από ρακένδυτους και ημίγυμνους και ανατέθηκε στην Ιερά Μητρόπολη η περίθαλψη και η αποστολή τους στις πατρίδες τους.

Ο Μητροπολίτης εκτιμώντας την μέχρι τότε δραστηριότητα και προσφορά του Παπαδόπουλου, του ανέθεσε και αυτή την αποστολή. Με ιεραποστολικό ζήλο και αυταπάρνηση, αντιμετωπίζει εμπόδια και δυσκολίες. Χτυπά τις πόρτες των χριστιανών και ζητά τη συμπαράστασή τους. Η ανταπόκριση άμεση και συγκινητική. Η φιλευσπλαχνία και η φιλοξενία του ποντιακού ελληνισμού στο αποκορύφωμά της. Συγκεντρώνονται και διανέμονται στους δυστυχείς αυτούς ανθρώπους ενδύματα, υποδήματα και τρόφιμα. Τα ελληνικά σχολεία και οι αυλές των εκκλησιών μετατρέπονται σε καταλύματα και μαγειρεία. Παράλληλα καταβάλλονται προσπάθειες για την ασφαλή αποστολή τους κατά ομάδες στις εστίες τους, έργο αφάνταστα δύσκολο με τα δεδομένα της εποχής εκείνης. Ο πρώτος που με δικά του χρήματα ναύλωσε ατμόπλοιο και πραγματοποίησε πέντε ταξίδια για τη μεταφορά των αξιοθρήνητων αυτών ανθρώπων ήταν ο Παναγιώτης Χατζηπαναγιωτίδης, Τραπεζουντιός. Η αναφορά αυτή του ονόματος του, που σίγουρα η σεμνότητα του δε θα την ενέκρινε, ως αποτελέσει ελάχιστο φόρο τιμής στον ίδιο και στο πλήθος των

ανώνυμων και επώνυμων εκείνων Ποντίων για την ανεκτίμητη προσφορά τους στη σωτηρία του ποντιακού ελληνισμού.

Μία μέρα έφτασε στην Τραπεζούντα ένα αγγλικό υπερωκεάνιο που μετέφερε τρόφιμα στο Βατούμ για τις δυνάμεις κατοχής. Τότε ο Αντώνιος Παπαδόπουλος, σε συνεννόηση με το Μητροπολίτη, πήγε στο αγγλικό προξενείο και παρακάλεσε τον πρόξενο να δεχτεί στο πλοίο μια ομάδα Ελλήνων για να τους μεταφέρει στο Βατούμ. Έφυγε όμως πικραμένος από την απάντηση του Προξένου, ότι είναι διαταγή της κυβέρνησης του να μη δέχονται στρατιώτες στα πλοία τους για να μην τα μολύνουν. Και η αγανάκτηση του κορυφώθηκε, όταν έμαθε από τον υπασπιστή του Μεράρχου ότι το ίδιο αυτό πλοίο είχε ήδη παραλάβει από την Κερασούντα γύρω στους 1500 Τούρκους στρατιώτες. Αντίθετα, όταν μετά μια εβδομάδα κατέπλευσε στο λιμάνι ένα γαλλικό πλοίο, ο Γάλλος πρόξενος ανταποκρίθηκε στην έκκληση της Μητρόπολης και στο πλοίο επιβιβάστηκαν 500 Έλληνες στρατιώτες.

Την πολύπλευρη δραστηριότητα και προσφορά του Παπαδόπουλου αφειδώλευτα επαινεί και συγχαίρει ο μέγας Ποιμενάρχης του Πόντου, ο μητροπολίτης Χρυσάνθος ο από Τραπεζούντας, στη λογοδοσία της Επιτροπής Περιθάλψεως Προσφύγων, στις 28 Ιανουαρίου 1919, όπου ανάμεσα στα άλλα γράφει και τούτα τα κολακευτικά για το δάσκαλο μας λόγια: «Το έργο της Επιτροπής μεγάλως υπεβάστασε και εξακολουθεί να υποβαστάζει ο από της συστάσεως της Επιτροπής Προσφύγων μέχρι σήμερα πιστώς και ευσυνειδήτως εργαζόμενος κ. Αντώνιος Παπαδόπουλος, εις όν και δημοσία απονέμομεν τον δίκαιον έπαινον δια την μετ' αυταπαρνήσεως και ενθουσιασμού πολύτιμον συνεργασίαν του».

Το Νοέμβριο του 1919 ο Μητροπολίτης Χρυσάνθος αναχώρησε μέσω Βατούμ για την Τιφλίδα, πρωτεύουσα της Γεωργίας, όπου θα είχε συνάντηση με τον πρωθυπουργό της νεαρής αρμενικής δημοκρατίας για τη σύναψη Ποντοαρμενικής πολιτικής και στρατιωτικής συμφωνίας. Για λόγους ασφάλειας κρίθηκε φρόνιμο ο Μητροπολίτης κατά την αναχώρηση του και μέχρι την επιβίβαση του στο ατμόπλοιο να μην έχει επάνω του κανένα ενοχοποιητικό στοιχείο. Έπρεπε επομένως να βρεθεί άλλος τρόπος μεταφοράς στο ατμόπλοιο των διαφόρων εγγράφων που θα χρειαζόταν ο Ιεράρχης κατά

τη συνάντησή του με τον Αρμένιο ηγέτη. Πρόσωπο της απόλυτης εμπιστοσύνης ο Αντώνιος Παπαδόπουλος με αυταπάρνηση ανέλαβε πρόθυμα και έφερε σε πέρας την τόσο επικίνδυνη αποστολή της μεταφοράς των απόρρητων εγγράφων από το μητροπολιτικό μέγαρο στο ατμόπλοιο που θα μετέφερε τον Ποιμενάρχη, μεταμφιεσμένος σε καρβουνιάρη κάτω από τα άγρυπνα βλέμματα των Τούρκων μυστικών πρακτόρων, που παρακολουθούσαν όλες τις κινήσεις της προπομπής του Αρχιερέα.

Μέχρι τις αρχές του Μάρτη του 1920 αόριστες φήμες συνδαύλιζαν τον πόθο του ποντιακού ελληνισμού να αποτινάξει τον τούρκικο ζυγό. Όμως η ατμόσφαιρα μέρα με τη μέρα γινόταν πιο βαριά και η εξάπλωση και εδραίωση του κεμαλικού κινήματος ανησυχούσαν έντονα και τους πλέον αισιόδοξους. Μαύρα και απειλητικά σύννεφα πρόβαλαν στον ποντιακό ορίζοντα, και όλα προμήνυαν καταιγίδα και συμφορά.

Η συμπεριφορά των Συμμάχων και «φίλων» μας γίνεται ολοένα και πιο αρνητική. Ήδη από το Γενάρη του 1920 το Εθνικό Συμβούλιο των Ποντίων του εξωτερικού έκπληκτο πληροφορείται ότι καμιά από τις Μεγάλες Σύμμαχες Δυνάμεις δε δέχτηκε την εντολή για τη διοίκηση του Πόντου! Οι Πόντιοι δεν πίστευαν στ' αυτιά τους. Δεν μπορούσαν να καταλάβουν πως ήταν δυνατόν οι χριστιανικές δυνάμεις να αφήσουν έναν ομόθρησκο και μαρτυρικό λαό εκτεθειμένο στην εκδικητική λύσσα των νικημένων και αλλόθρησκων Τούρκων. Αγνοί και άδολοι άνθρωποι οι Ελληνοπόντιοι, ξέρουν μόνο τον ευθύ δρόμο της ζωής. Αγνοούν την ηθική της διπλωματίας, γι' αυτό και η αγανάκτησή τους φθάνει σε βαθμό αηδίας απέναντι των συμμάχων που χωρίς κανένα ηθικό δισταγμό θυσιάζουν στο βωμό των συμφερόντων τις μεγαλόστομες διακηρύξεις τους για ελευθερία και αυτοδιάθεση των λαών.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα των συγκεχυμένων και αντιφατικών πληροφοριών σχετικά με την εξάπλωση του κεμαλικού κινήματος και την αντιμετώπιση του ποντιακού προβλήματος στα διπλωματικά τραπέζια της Ευρώπης, ο αείμνηστος Ματθαίος Κωφίδης, βουλευτής Τραπεζούντας, που είχε οριστεί από το Μητροπολίτη Χρυσάνθο πολιτικός και εθνικός Επίτροπος για το διάστημα

της απουσίας του Ιεράρχη, συνέλαβε και κατέστρωσε σχέδιο επικοινωνίας με την Κωνσταντινούπολη, για να ενημερωθεί από υπεύθυνα χείλη σχετικά με την όλη εξέλιξη των γεγονότων.

Για το σκοπό αυτό, προς το τέλος Μαρτίου του 1920, κάλεσε με απόλυτη μυστικότητα στο σπίτι του τον Αντώνιο Παπαδόπουλο και παρουσία του Παντελή Λαμπριανίδη (πατέρα του γνωστού πολιτικού) του είπε: -Αντώνη σκέπτομαι να σε στείλω στην Πόλη. Εκεί έχεις ευρύ κύκλο γνωριμιών με αξιόλογους ανθρώπους και πιστεύω απόλυτα ότι θα κατορθώσεις να φέρεις σε πέρας την αποστολή που θα σου αναθέσω: Θα βρεις τρόπο να παρουσιαστείς αυτοπροσώπως στον Έλληνα Αρμοστή της Κωνσταντινούπολης, Κατεχάκη, και θα του εκθέσεις την κατάσταση που επικρατεί εδώ στον Πόντο. Ακόμη θα προσπαθήσεις να πληροφορηθείς από υπεύθυνα χείλη, πότε και πόσος ελληνικός στρατός θα έλθει να καταλάβει τον Πόντο.

Ο Παπαδόπουλος με πλήρη συναίσθηση των δυσκολιών και των κινδύνων που περιέκλειε η απόφαση αυτή, με πατριωτικό ενθουσιασμό και αυταπάρνηση αναλαμβάνει και φέρνει σε πέρας τη δύσκολη αυτή αποστολή με τέτοια επιτυχία που θα τη ζήλευε ακόμη και η καλύτερη σύγχρονη μυστική υπηρεσία. Χωρίς να κινήσει την παραμικρή υποψία των Τούρκων πρακτόρων, που παρακολουθούσαν αδιαλείπτως τις κινήσεις των Ελλήνων, ανεχώρησε για την Κωνσταντινούπολη. Εκεί βοηθούμενος από τον κύκλο των γνωριμιών του ήρθε σε προσωπική επαφή με τον Έλληνα Αρμοστή της Κωνσταντινούπολης, τον Κατεχάκη, στον οποίο εξέθεσε την επικρατούσα στον Πόντο κατάσταση και ζήτησε, ως εκπρόσωπος του Ματθαίου Κωφίδη, να ενημερωθεί πάνω στις προοπτικές που διαγράφονταν για την τύχη του ποντιακού ελληνισμού και να μεταφέρει σχετικές οδηγίες και συμβουλές στην Τραπεζούντα για τον παραπέρα χειρισμό του προβλήματος της ανεξαρτησίας του Πόντου. Η απάντηση του Κατεχάκη ήταν λακωνική και απογοητευτική.

- Ανακοίνωσε, του είπε ο Αρμοστής, στον αρχιερατικό επίτροπο κύριο Ματθαίο Κωφίδη και, μέσον αυτού, σε όλους τους Ποντίους, ότι, όπως έχουν τα πράγματα σήμερα, καμιά ελπίδα δεν υπάρχει να αποσταλούν στρατιωτικές δυνάμεις στον Πόντο και, επομένως, να είναι επιφυλακτικοί στις σχέσεις τους με τους Τούρκους.

Ο Αντώνης Παπαδόπουλος βγήκε από το γραφείο του Κατεχάκη κυριολεκτικά συντριμμένος και την άλλη μέρα κιόλας, μπαίνοντας σ' ένα βαπόρι επιστρέφει στην Τραπεζούντα. Το βαπόρι έκανε μια μεγάλη στάση στη Σαμψούντα και το γεγονός αυτό εκμεταλλεύτηκε ο απεσταλμένος του Κωφίδη. Κατέβηκε στην πόλη της Σαμψούντας, διότι έκρινε απαραίτητο, από δική του πρωτοβουλία, να συναντηθεί με τον αρχιερατικό επίτροπο Πρωτοσύγκελο Αϊβαζίδη, για να του ανακοινώσει το περιεχόμενο της συνομιλίας του με τον Κατεχάκη, καθώς και τη σύσταση του προς τους Ποντίους να είναι προσεκτικοί στις σχέσεις τους με τους Τούρκους.

Εφαρμόζοντας ο Παπαδόπουλος το αρχαίο ρητό «δεί προνοεῖν και ου μετανοεῖν τον άνδρα τον σοφόν», απευθυνόμενος στον Πρωτοσύγκελο είπε προφητικά:

- Νομίζω, πως πρέπει να εξαφανίσετε όσα ενοχοποιητικά και επικίνδυνα έγγραφα έχετε στο αρχείο της Μητρόπολης.

- Ευχαριστώ για τις συστάσεις, τέκνον μου, απάντησε ο Πρωτοσύγκελος. Αλλά ίσως είναι κάπως αργά να είμαστε προσεκτικοί. Ήδη εκτεθήκαμε δίνοντας πίστη στις επαγγελίες των Μεγάλων Συμμάχων, που μας πρόδωσαν, θα κοιτάξουμε να βοηθηθούμε μόνοι μας. Πρέπει, τέκνον μου, συνέχισε ο Πρωτοσύγκελος, να προστατέψουμε τον εαυτό μας από τη λύσσα των Τούρκων. Πρέπει να σώσουμε τις γυναίκες και τα παιδιά μας.

- Ο θεός μαζί σας, είπε ο Παπαδόπουλος. Εγώ αυτά είχα να σας πω κατ' εντολήν άλλων.

Ο Πρωτοσύγκελος Πλάτων κοίταξε στα μάτια τον Παπαδόπουλο, του χαμογέλασε και του είπε σε τόνο πανηγυρικό:

- Κοίταξε τα βουνά γύρω μας! Αυτά είναι τα κάστρα μας και δε φοβόμαστε κανέναν! Είναι γεμάτα με αγωνιστές που τους τρέμει η Τουρκία. Μ' ένα νεύμα μπορεί να κατέβουν και να καταλάβουν την πόλη και να καταλύσουν τις τουρκικές αρχές.

Ο Παπαδόπουλος φεύγοντας από το γραφείο του Πρωτοσύγκελου, πήγε και βρήκε τον Επίσκοπο Ζήλων Ευθύμιο, βοηθό του μητροπολίτη Αμάσειας Γερμανού, και του μετέδωσε τις απόψεις και τις συστάσεις του Έλληνα Αρμοστή της Κωνσταντινούπολης. Ο Επίσκοπος του έδωσε την ίδια απάντηση που πήρε και από τον Πρωτοσύγκελο.

Την άλλη μέρα το πρωί, ο Παπαδόπουλος επιβιβάστηκε στο πλοίο για να επιστρέψει στην Τραπεζούντα. Έντονα προβληματισμένος συλλογιζόταν σ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής τις απαντήσεις και τον αγωνιστικό τόνο της φωνής των δύο θρησκευτικών ηγετών της περιοχής και έβγαλε το συμπέρασμα ότι στο Δυτικό Πόντο φυσούσε άλλος άνεμος, ένας δυνατός, ριψοκίνδυνος και επιβλητικός άνεμος, που δεν εξετάζε άλλα δεδομένα παρά μόνο τη δική του περήφανη και αμετάκλητη απόφαση να προστατέψει με κάθε θυσία τη ζωή των χριστιανών. Όμως τα τραγικά γεγονότα που θα επακολουθήσουν, κυρίως στο Δυτικό Πόντο, θα δικαιώσουν απόλυτα τη διορατικότητα του Παπαδόπουλου.

Υπεύθυνος των συσσιτίων της Επιτροπής Περιθάλψεως Προσφύγων στην Τραπεζούντα, όπως προαναφέραμε, φιλοξένησε ένα μεσημέρι κάποιο Τούρκο ναυτικό, που τους προμήθευε ξύλα για τα συσσίτια. Ρεϊζ εφέντης, τ' όνομά του. Ευφύεστατος και διπλωματικώτατος ο Αντώνης Παπαδόπουλος, κατά τη συνομιλία του με τον Τούρκο ναυτικό που ερχόταν από τη Σαμψούντα, κατόρθωσε να αποσπάσει την πληροφορία ότι εκεί έγινε αιφνιδιαστικός έλεγχος στα αρχεία της Μητρόπολης, όπου βρέθηκαν πολλά ενοχοποιητικά στοιχεία, με συνέπεια να συλληφθούν και να φυλακιστούν πολλοί προύχοντες, που αργότερα οδηγήθηκαν στις κρεμάλες της Αμάσειας.

Τη συνταρακτική αυτή είδηση μετέφερε ο Παπαδόπουλος αμέσως στο στενό μητροπολιτικό κύκλο και χωρίς καμιά χρονοτριβή συγκεντρώθηκαν όλα εκείνα τα έγγραφα που θα μπορούσαν να στοιχειοθετήσουν οποιαδήποτε κατηγορία σε βάρος κληρικών και λαϊκών της Τραπεζούντας και με απόλυτη μυστικότητα μεταφέρθηκαν στο Χορτοκόπ' της Ματσούκας, γενέτειρα του Παπαδόπουλου, όπου και παραδόθηκαν στην πυρά.

Μόνον αν αναλογιστούμε πόσους ανέβασαν στην αγχόνη τα έκτακτα στρατοδικεία της Αμάσειας, με την κατηγορία της αντίστασης κατά του τουρκικού κράτους και της δράσης για τη δημιουργία ανεξάρτητης δημοκρατίας του Πόντου, μόνον τότε θα αντιληφθούμε πόσο σωτήρια υπήρξε για τους Τραπεζούντιους η συμβολή του Αντώνη Παπαδόπουλου.

Στις αρχές του φθινοπώρου του 1921 συλλαμβάνεται από τις τουρκικές αρχές και φυλακίζεται με την κατηγορία ότι φυγάδευε Έλληνες λιποτάκτες του τουρκικού στρατού. Πράγματι μερικές μέρες πριν από τη σύλληψη του φυγάδευσε τρεις Έλληνες στρατιώτες καταγόμενους από τη Σμύρνη. Λόγω όμως της θαλασσοταραχής το καΐκι εξόκειλε έξω από την κωμόπολη Ρίζαιον, ανατολικά της Τραπεζούντας, με αποτέλεσμα οι τρεις στρατιώτες να συλληφθούν και να μεταφερθούν στην Τραπεζούντα, όπου και φυλακίστηκαν. Κατά την έρευνα που έγινε στα σακίδια τους βρέθηκε και ψωμί της Επιτροπής Προσφύγων -ιδιαιτέρως κατασκευής- στοιχείο που ενοχοποίησε τον Παπαδόπουλο σαν υπεύθυνο γραμματέα και διαχειριστή των συσσιτίων που λειτουργούσαν για την περίθαλψη των προσφύγων.

Στο διάστημα της προφυλάκισης του συνέβη το εξής περιστατικό, όπως μας το αφηγήθηκε ο ίδιος μερικούς μήνες πριν από το θάνατο του: «Ένα βράδυ, γύρω στα μεσάνυχτα, ένας στρατιώτης ανοίγει την πόρτα του κελιού μου και με οδηγεί στο γραφείο του γραμματέα του στρατοδικείου. Εκεί, μετά την απομάκρυνση του στρατιώτη, μου προτείνει, ο γραμματέας να καθίσω και αρχίζει με γλυκόλογα την ανάκριση. Κάποια στιγμή σταματά την ανάκριση και μου λέει: - Έπειδή βεβαιώθηκα ότι είσαι σοβαρός και εχέμυθος άνθρωπος, αποφάσισα να σου εκμυστηρευτώ κάτι πολύ προσωπικό, που αν μου υποσχεθείς ότι θα φέρεις σε πέρας αυτό που θα σου αναθέσω, θα σε απαλλάξω από την κατηγορία που σε βαρύνει, και θα σε αποφυλακίσω". Του υποσχέθηκα, συνεχίζει στην αφήγηση του ο Παπαδόπουλος, ότι είμαι πρόθυμος να ανταποκριθώ, με την προϋπόθεση όμως ότι αυτό που θα μου ζητήσετε δεν θέτει σε κίνδυνο τους ομογενείς μου. Φανερά ικανοποιημένος από την απάντησή μου, ο γραμματέας του στρατοδικείου αρχίζει να ξεσκεπάσει το μεγάλο μυστικό του. - "Εγώ, λέει, κατάγομαι από το Ακ-Ντάγ της Άγκυρας. Είμαι κι εγώ χριστιανός σαν και σένα. Η μητέρα μου είναι βαριά άρρωστη και βρίσκεται στο χείλος του θανάτου. Γι' αυτό με παρακαλεί να βρω οπωσδήποτε τρόπο να τη μεταλάβω, πράγμα αδύνατο και λόγω της θέσεως μου και λόγω των περιστάσεων. Κι εγώ με τη σειρά μου σε παρακαλώ, βοήθησε με να εκπληρώσω την τελευταία επιθυμία της μάνας μου". Αφού συζητήσαμε, συνεχίζει ο Παπαδόπουλος, και εξετάσαμε τις δυνατότητες πραγματοποίησης του εγχειρήματος, καταλήξαμε να πάω, με συνοδεία στρατιώτη, στο μητροπολιτικό ναό και να κλέψω κατά κάποιο τρόπο τη θεία μετάληψη από το αρτοφυλάκιο και να τη μεταλάβω εγώ. Πράγματι πήγα, πήρα τα κλειδιά -είχα όλο

το ελεύθερο να μπεινοβγαίνω στην εκκλησία, διότι υπήρχαν κι εκεί αποθηκευμένα άλευρα για το ορφανοτροφείο- άνοιξα και πήρα από το "αρτοφόριον", αγιασμένο άρτο. Στη συνέχεια επέστρεφα στο σπίτι του γραμματέα του στρατοδικείου (=γιούζμπαση= εκατόνταρχου), που βρισκόταν στην ενορία του Αγίου Βασιλείου, κοντά στη βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Άννας. Μόλις μπήκαμε στο σπίτι, φώναξε τη μητέρα του και της είπε: "Μάνα σου έφερα κοινωνία να κοινωνήεις". Η γριά ανακάθισε στο κρεβάτι της και της έδωσα τον άγιον άρτον και αντί "οίνου" νερό. Όταν τα κατάπιε λέγει στο γιο της: «Ογλούμ, μου έκανες τη μεγαλύτερη χάρη που ζητούσα από το θεό, αλλά κι εγώ θα ζητήσω ακόμη μια χάρη από σένα. Αυτόν που μου έφερε την θεία Κοινωνία θα τον προστατεύεις και θα τον προφυλάγεις από κάθε κίνδυνο». Πράγματι ο «γιούζμπασης» σεβάστηκε στο ακέραιο την επιθυμία της μάνας του. Ύστερα από μια εβδομάδα η γριά πέθανε. Με το στρατιώτη ανεψιό του με ειδοποίησε να τον επισκεφτώ, γιατί θέλει κάτι να μου πει. Ανταποκρίθηκα στην πρόσκληση του και μου ζήτησε τη γνώμη για το πως θα μπορούσαμε να θάψουμε τη μάνα του σε χριστιανικά νεκροταφείο. Τότε του είπα: Επειδή οι νεκροί κηδεύονται από τους Τούρκους χωρίς να φαίνεται το πρόσωπο τους, να στείλει τον ανεψιό του να φέρει ένα, δύο "κότια" (το "κότ", έπαιρνε έξι οκάδες δημητριακά) άμμο, να τη βάλουμε μέσα σ' ένα σακί και να το τοποθετήσουμε μέσα στην κασέλα (φέρετρο). Αυτή τη δουλειά θα την κάνουμε αποκλειστικά οι δυο μας και αφού τακτοποιήσουμε το φέρετρο κατά τη μουσουλμανική συνήθεια, θα φωνάξεις τους νεκροθάφτες και το Μόλα να την κηδέψουν κατά το μωαμεθανικό τρόπο. Εσύ θα κλαις και γενικά θα φέρεσαι, ως βαρυνπενθών. Αφού τελείωσε αυτή η σκηνοθεσία τη γριά τη βάλουμε μέσα σ' ένα κοφίνι και τη μεταφέραμε σ' ένα γνωστό χριστιανικό σπίτι. Την επομένη οι ένοικοι του χριστιανικού σπιτιού παίζανε με απόλυτη επιτυχία το ρόλο τους. Από το πρωί άρχισαν να κλαίνε και να μοιρολογούν για το θάνατο της γιαγιάς, που την έβαψαν με το χριστιανικό τρόπο».

Παρόμοια απίστευτα και όμως αληθινά γεγονότα συνέβαιναν στην αλησμόνητη Πατρίδα των παππούδων και πατεράδων μας που επιβεβαίωναν με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι η πλειονότητα των μουσουλμάνων του Πόντου ήταν μουσουλμάνοι της «σπάθης» και ότι με το πέρασμα του χρόνου και τη διαδοχή των γενεών, μέχρι σήμερα ακόμη, διατηρούνται στα κατάβαθα της ψυχής τους σπέρματα της μακρινής καταγωγής και προγονικής θρησκείας.

Τον Οκτώβριο του 1921 κοινοποιήθηκε διαταγή των τουρκικών αρχών να μετακινηθεί όλος ο χριστιανικός πληθυσμός προς τα ενδότερα. Τότε ο εκατόνταρχος Χιλμί εφέντης (ο γραμματέας του στρατοδικείου, που μεσολάβησε για την αποφυλάκιση του Παπαδόπουλου) τον ειδοποίησε να περάσει από το γραφείο του πριν την αναχώρησή του για το εσωτερικό (την εξορία) και τον εφοδίασε με μια συστατική επιστολή προς κάποιο φίλο του στο Ερζερούμ για να τον τοποθετήσει σε κάποια ελαφρά υπηρεσία. Τη συστατική επιστολή συνόδευε και μία βεβαίωση του ίδιου του γραμματέα του στρατοδικείου ότι ο Παπαδόπουλος εξορίζεται στο Ερζερούμ ως επιζήμιος, και τούτο σκόπιμα για να μην τον εντάξουν στα τάγματα των καταναγκαστικών έργων, τα γνωστά «άμελέ ταπουρού».

Στο Ερζερούμ έμεινε εξόριστος από τις 16 Νοεμβρίου του 1921 μέχρι τις 19 Ιανουαρίου 1923. Εκεί χάρη στην πολυμάθεια του και κυρίως στο γεγονός ότι γνώριζε άπταιστα την τουρκική γλώσσα και γραφή, προσελήφθη ως αρχινοσοκόμος (βοηθός χειρουργείου) στο στρατιωτικό νοσοκομείο και στη συνέχεια ο Αρχίατρος του νοσοκομείου τον τοποθέτησε ως δάσκαλο για να διδάσκει γραφή και ανάγνωση στους αναλφάβητους υπαξιωματικούς και στρατιώτες.

Μετά την υπογραφή της συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για την ανταλλαγή των πληθυσμών, επιστρέφει από την εξορία μαζί με άλλους συγχωριανούς και γνωστούς από τα γύρω χωριά της Ματσούκας και ύστερα από πεζοπορία πολλών ημερών περνάει το διάσελο της Ζύγανας και διασχίζει την έρημη πια Ματσούκα, όπου «μοιρολογούνε τα ραχιά και τα ορμιά κλαίγνε, γιατί 'κ' εϋρήκ'νε άνθρωπον τα πάθια 'τουν να λέγ'νε». Στο Τζεβιζλίκ (Δικαιοσημον ή Καρυαί), πρωτεύουσα της Ματσούκας, 25 περίπου χιλιόμετρα από την Τραπεζούντα, συλλαμβάνεται ως ύποπτος και φυλακίζεται, αλλά εκμεταλλευόμενος μια νύχτα τον βαθύ ύπνο του τούρκου στρατιώτη που τον φύλαγε, κατόρθωσε να δραπετεύσει μεταμφιεσμένος και με το ψευδώνυμο Κοτάρογλου Γιάννης, και κάτω από αφάνταστα τραγικές συνθήκες έφτασε πεζοπορώντας στην Τραπεζούντα. Με πόνο ψυχής αγκαλιάζει για τελευταία φορά με το δακρυσμένο βλέμμα του την πρωτεύουσα των Κομνηνών και την πόλη του Αγίου Ευγενίου και αποχαιρετά την Τραπεζούντα

που χάνει.

Μαζί με άλλους χριστιανούς, υπολείμματα του ξεριζωμένου ποντιακού Ελληνισμού επιβιβάζεται σ' ένα από τα ατιμόπλοια που μάζευαν από τα λιμάνια του Πόντου τους πρόσφυγες για να τους μεταφέρουν στην Ελλάδα.

Μόλις έφτασε στην Κωνσταντινούπολη, όπου πέρασε τα παιδικά του χρόνια και είχε πολλές γνωριμίες, πληροφορήθηκε ότι οι δικοί του και οι συγχωριανοί του ήταν εδώ και έξι μήνες κλεισμένοι στο γκέτο Σελιμιέ και τους ρήμαζε ο εξανθηματικός τύφος. Με τη βοήθεια ενός ιερέα που συνόδευε τους νεκρούς για ενταφιασμό έξω της Σελιμιέ και μεταμφιεσμένος σε νεκροθάφτη κατόρθωσε να μπει στο γκέτο και να συναντηθεί με όσα μέλη της οικογένειας του γλίτωσαν από τη θανατηφόρο ασθένεια. Ύστερα από ολιγοήμερη παραμονή του στο γκέτο αυτό του θανάτου, έφυγε από τη Σελιμιέ και κατάφερε να εξασφαλίσει σχετική άδεια των υγειονομικών αρχών και με ειδικά ναυλωμένο πλεούμενο πήρε την οικογένεια του και επιβιβάστηκαν σ' ένα ιταλικό βαπόρι με το οποίο έφτασε στον Πειραιά.

Μολονότι η παιδεία του και η εν γένει συγκρότηση του σίγουρα του εξασφάλιζαν τις προϋποθέσεις παραμονής και εγκατάστασης στην Αθήνα, ο Παπαδόπουλος, αναπόσπαστα δεμένος με τις ποντιακές παραδόσεις, μπαίνει επικεφαλής ομάδας συγγενών και συμπατριωτών του και σαν γενάρχης και οικιστής έρχεται στη Μακεδονία και εγκαθίσταται σ' ένα τουρκοχώρι του Παγγαίου, το οποίο ο ίδιος μετονόμασε Χορτοκόπι σε ανάμνηση της γενέτειρας του, και εκεί αναπαύεται από το 1977.

Μέσα στο πνευματικό σκοτάδι και την αγραμματοσύνη που επικρατούσε στο μακεδονικό χωριό κατά την ανταλλαγή πληθυσμών του 1923 δάσκαλοι του αναστήματος του Παπαδόπουλου ήταν φωτεινές εξαιρέσεις.

Επί τριάντα εφτά συνολικά χρόνια υπηρέτησε το λειτούργημα του με θρησκευτική ευλάβεια και με βαθιά συναίσθηση της ευθύνης του απέναντι στους μαθητές του και της υψηλής αποστολής του προς το Έθνος. Στην μικρή κοινωνία των συγχωριανών του δεν ήταν απλά και μόνον ο Αντώνης ο Διάσκαλον, όπως τον αποκαλούσαν. Ήταν παράλληλα και ο αδέκαστος κριτής των διαφορών τους, ο εξομολόγος και ο πνευματικός τους.

Πολύπειρος και πολυμαθής ο Αντώνης Παπαδόπουλος υπήρξε σ' όλη του τη ζωή απλός ταπεινός και αθόρυβος, σαν το βαθύ ποτάμι. Αθεράπευτος νοσταλγός της πατρώας γης του Πόντου κράτησε μέχρι το τέλος της ζωής του ζωντανές τις μνήμες της προγονικής Πατρίδας. Και καθώς ήταν χαρισματικός αφηγητής, με τον προφορικό και γραπτό του λόγο αιχμαλώτιζε όσους είχαν την τύχη να μαθητεύουν κοντά σ' αυτόν τον φωτισμένο δάσκαλο.

Η πλατιά πνευματική του συγκρότηση, η οξύνοια, η ευαισθησία, η δύναμη της περιγραφής του, το πλήθος των εμπειριών και των προσωπικών του βιωμάτων και προπαντός το συναισθηματικό του δέσιμο με τις αλησμόνητες πατρίδες, αντικατοπτρίζονται και στο συγγραφικό του έργο που αναφέρεται στην ιστορία και λαογραφία του Πόντου και αποτελεί αξιόπιστη και πολύτιμη πηγή για τον μελλοντικό ιστορικό του ποντιακού ελληνισμού.

Αυτόν τον ακούραστο μυσταγωγό, το δάσκαλο που ταύτισε τη ζωή του με το λειτούργημα και αναλώθηκε κυριολεκτικά μέσα στο ιερό χρέος, αυτόν τον αγωνιστή και κοινωνικό λειτουργό, τον ατόφιο Πόντιο δάσκαλο, αισθανόμαστε την υποχρέωση να τιμήσουμε με τη σύντομη αυτή αναφορά μας, σαν ελάχιστη προσφορά στην ιερή μνήμη του.

Πηγές και βοηθήματα

1. Ιδιόχειρη βιογραφία του Αντώνη Παπαδόπουλου.
2. Εργασίες δημοσίευτες που φυλάσσονται στο προσωπικό του αρχείο.
3. Εργασίες δημοσιευμένες σε διάφορα τεύχη της «Ποντιακής Εστίας».
4. Μαγνητοφωνημένη συνέντευξη του Αντ. Παπαδόπουλου λίγο πριν από το θάνατο του.
5. «Βιογραφικά αναμνήσεις του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρύσανθου του από Τραπεζούντας 1881-1949» Αθήνα 1970.
6. Χρήστου Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού.